

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra anglistiky a amerikanistiky

Komentovaný překlad úryvku z knihy *The Map of Knowledge* se zaměřením na žánr

A Commented Translation of an excerpt from the book *The Map of Knowledge* focusing on the genre

(bakalářská práce)

Autor: Anna Škopíková

Studijní obor: Angličtina se zaměřením na komunitní tlumočení a překlad a Španělská filologie

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Molnár, Ph.D.

Olomouc

2024

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval(a) samostatně a uvedl(a)
úplný seznam citované a použité literatury.

V Olomouci dne

Podpis.....

Poděkování:

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Ondřeji Molnárovi, Ph.D. za cenné rady, trpělivost a čas, který mi věnoval. Dále děkuji svým rodičům a snoubenci za podporu a lásku, které se mi od nich během psaní dostávalo.

Seznam zkratk a vysvětlivky:

VT = výchozí text

CT = cílový text

VJ = výchozí jazyk

CJ = cílový jazyk

Obsah

Seznam zkratk a vysvětlivky:	4
Obsah.....	5
Úvod.....	6
The <i>Map of Knowledge</i> , How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities	7
1.1 Autorka a její tvorba.....	7
1.2 Představení knihy	7
Vlastní překlad úryvku	8
1.3 CT.....	8
Překladatelský komentář	21
1.4 Žánr <i>The Map of Knowledge</i>	22
3.1.1 Populárně naučná literatura.....	22
3.1.2 Nonfikce neboli literatura faktu	24
3.1.3 Narativní historie.....	25
1.5 Autorský styl	27
1.6 Celková překladatelská strategie.....	29
1.7 Konkrétní postupy a řešení	30
1.8 Kulturně/historicky/nábožensky specifické prvky.....	32
Závěr.....	34
Summary	35
Bibliografie.....	36
Anotace/Annotation	38
Příloha (Výchozí text)	39

Úvod

Cílem této práce je přeložit úryvek z knihy *The Map of Knowledge, How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities* a z kapitoly páté *Toledo*, vypracovat k němu překladatelský komentář a provést analýzu žánru knihy. V komentáři se kromě celkové strategie budu zabývat expresivitou VT versus CT, případnými rozdíly mezi cílovými čtenáři a řešením převodu kulturních prvků, arabských jmen a podobně.

V první kapitole práce stručně představím autorku a historičku Violet Mollerovou, její předchozí tvorbu a také knihu *The Map of Knowledge* jako takovou, která je jejím prvním samostatným literárním počinem.

Ve druhé kapitole předložím vlastní překlad úryvku zvolené kapitoly knihy. Při překladatelském procesu budu klást důraz na převedení terminologie, kulturních a náboženských prvků a také na autorský styl s ohledem na rozdíly mezi výchozím a cílovým čtenářem a úzus žánru.

Ve třetí kapitole nabídnu překladatelský komentář, ve kterém se pokusím vymezit jednotlivé žánry a žánrové subtypy, které se v knize prolínají. Jedná se o značnou hybridizaci žánrů, které se navzájem ovlivňují. Nejprve se budu věnovat populárně naučné literatuře, kterou popíši s pomocí teorie Jozefa Mistríka (1975) a Marie Krčmové et al. (1997). Za druhé zmíním žánr nonfikce neboli literaturu faktu, kterou představuje Miroslav Ivanov (1990) a za třetí také specifický žánr narativní historie, který rozeberu na pozadí knihy Jana Horského (2009). Jednotlivé kategorie porovnam s *The Map of Knowledge* a ukáži na příkladech. V neposlední řadě se zaměřím na specifika autorského stylu Mollerové (pouze v rozsahu *The Map of Knowledge*) a to na úrovni jak lexikální, tak co se týče větné struktury a celkové struktury textu.

Poté základě těchto poznatků popíšu na celkovou překladatelskou strategii a konkrétní postupy využití v úryvku. Mimo jiné budu v řešit otázku převodu vyjádření domněnky, informovaného odhadu, názvů bez zavedeného protějšku, a tak dále. Zvláštním bodem zde bude podkapitola o kulturně/historicky/nábožensky specifických prvcích, které jsou v *The Map of Knowledge* na každém kroku.

The *Map of Knowledge*, How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities

V této úvodní kapitole krátce představím autorku Violet Mollerovou a její dosavadní tvorbu. Její akademické založení je důležité pro pochopení způsobu, kterým píše. Také zde představím knihu samotnou co se týče obsahu.

1.1 Autorka a její tvorba

Violet Mollerová začala kariéru jako novinářka psaním článků a recenzí pro *The Face*, *Arena*, *The Scotsman*, *Metro Scotland* a *The List*, mimo jiné. Věnovala se všeobecně kulturním tématům, divadlu, umění, literatuře a tak dále. Šest let žila v Dánsku, kde pracovala jako editorka a překladatelka a věnovala se různým výzkumným projektům. Po návratu do Británie začala dobrovolnickou práci v Bodleyově knihovně. Získala magisterský titul v oboru klasické literatury a středověkých dějin a doktorát z historie na Univerzitě v Edinburghu. Její disertační práce se týkala knihoven v raném novověku v Británii se zaměřením na organizaci a shromažďování vědění, což ji údajně přivedlo k tomu, aby se zabývala dějinami vědy v širším kontextu. Výsledkem je kniha *The Map of Knowledge*, která vyšla v únoru roku 2019. Ještě předtím však v roce 2016 *The Map of Knowledge* získala cenu RSL Jerwood za nonfikci (za rozpracovanou práci).¹

1.2 Představení knihy

The Map of Knowledge sleduje jak se po staletí uchovávaly a vyvíjely myšlenky tří velkých učenců starověku: Euklida, Galéna a Ptolemaia. Živým vyprávěním v kombinaci s výkladem faktů autorka sleduje jejich dílo napříč sedmi městy, která se stala centry kultury a vědění své doby. Z Alexandrie 6. století, do Bagdádu v 9. století, poté z muslimské Córdoba do katolického Toleda a nakonec na Apeninský poloostrov do salernské středověké lékařské školy, Palerma na Sicílii a Benátky,

¹*Violet Moller: Bio*, 2024. Online. In: Violet Moller. Dostupné z: <https://violetmoller.com/#bio>. [cit. 2024-04-22]. (Přeloženo)

kteřé umožnily tisk Euklidovy geometrie, Ptolemaiovy astronomie a Galénovy rozsáhlé práce v oblasti medicíny, Mollerová detailně popisuje propojení mezi islámským světem a křesťanstvím, které dokázalo zachovat a předat tyto obory příštím generacím.²

Vlastní překlad úryvku

Pro překlad jsem si zvolila úryvek z páté kapitoly *Toledo*, protože ilustruje jak a i přestože by se *The Map of Knowledge* dala snadno kategorizovat jako populárně naučná kniha, tak hustota faktů, jmen a dalších informací v kombinaci s vyprávěcím stylem, který si přesto místy zachovává akademický jazyk, není tato publikace tak žánrově vyhraněná, jak by se mohlo zdát.

Úryvek představuje hlavní historickou postavu kapitoly Gerarda z Cremony a také al-Zarkáliho, jejich práci a historické a kulturní pozadí doby. Gerard je jedním z mnoha učenců v průběhu staletí, který se podílel na uchování a předání antického vědění budoucím generacím. V jeho případě se jednalo hlavně o *Almagest*, ačkoliv celoživotně pracoval na překladech všeho druhu.

1.3 CT

Gerard se narodil v roce 1114 a pravděpodobně strávil prvních dvacet let života v severní Itálii, než se vydal na svou cestu za *Almagestem*. Představme si, že se vydal severní cestou z Janova na jedné z mnoha obchodních lodí, které křižovaly pobřeží od severní Itálie po jižní Francii a kotvily v přístavech Antibes, Frejus a Hyeres. Ve středověku představovaly lodě nejrychlejší a nejpohodlnější způsob dopravy. V období mezi dubnem a listopadem se Středozemní moře hemžilo loděmi, které převážely cestovatele a zboží od přístavu k přístavu. Když to bylo možné, držely se blízko pobřeží. Gerard by se do Marseille dostal už za pár dní, a kdyby by se tam skutečně vylodil, objevil by tady živou intelektuální scénu. Pokud

² *The Map of Knowledge: How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities*, 2019. Online. In: GoodReads. Dostupné z: <https://www.goodreads.com/book/show/41563262-the-map-of-knowledge>. [cit. 2024-04-22] (parafrázováno a přeloženo)

se rozhodl načas zůstat a studovat, je zcela možné, že se setkal s astronomem jménem Raymond, který tu roce 1140 pro místní oblast vytvářel astronomické tabulky. To všechno jsou samozřejmě jen domněnky, avšak zcela v mezích pravděpodobnosti. Také nám to může poskytnout odpověď na otázku, proč se Gerard z Cremony vydal hledat *Almagest* do Toleda, ale hlavně jak mohl vědět, že ho tam najde. Mezi Toledem a Marseillí existuje několik intelektuálních souvislostí. Nejdůležitější z nich je, že Raymondovy *Tabulky* byly inspirované *Toledskými tabulkami* vytvořenými v předchozím století astronomem Al-Zarkálím, který nepoužil nic jiného než Al-Chorezmího *Zij*. Pokud mladý Gerard strávil nějaký čas v Marseille, učenci mu řekli o neuvěřitelných objevech arabské vědy, o jejich skvělých učencích a průlomových knihách. Pokud tam tedy neměl namířeno sám, tak ho zcela jistě poslali právě do Toleda.

Když Gerard stál na kraji koryta řeky Tajo, jistě okamžitě pochopil, proč si zakladatelé Toleda vybrali toto místo. Město stojí na vrchu příkrého kopce, který je ze tří stran chráněn klikatou řekou, protékající prudkou roklinou, díky čemu je lze mimořádně dobře bránit. Útok přes řeku by byl sebevražda. Jen dostat se dolů ze srázu by bylo dost obtížné; překonat navíc prudkou řeku a pak vylézt na druhém břehu, navíc připraven k boji, to by bylo nemožné. Jak řekl římský historik Livius „*urbs parva, sed loco munita*“ – „malé město, avšak opevněné svou polohou“. Toledo rozkvetlo pod Římany jako Toletum. Místní kovo zpracující průmysl, proslulý vysoce kvalitní kovovou slitinou, která byla neobyčejně pevná, zásoboval císařskou armádu meči, takže město bohatlo. Když se Vizigóti dostali ve Španělsku k moci, udělali z Toleda své hlavní město, které se stalo centrem politické, náboženské a kulturní síly, navíc se nacházelo v samém středu poloostrova. Vizigótské učení zde vzkvétalo v 7. století, kdy se zde nacházelo několik církevních spisovatelů a nejméně dvě knihovny.

Toto období nadvlády náhle skončilo v roce 712, když Arabové napadli Španělsko z jihu a za své hlavní město si zvolili Córdoba. Toledo, kterému říkali Tulaytulah, zůstalo pod muslimskou kontrolou po několik století. Vládly mu místní vznešené rodiny s proměnlivou mírou autonomie od dynastie Umajjovců. Jakožto strategicky položené město poblíž hranic s křesťany v severním Španělsku se

Toledo ocitlo na samém okraji arabského světa. V následujících desetiletích město upadalo a stala se z něj živná půda pro vzpoury a nepokoje. Zůstalo napospas místním válečníkům, bylo zmítané vnitřními spory a vystavené nekonečným obléháním. Avšak po pádu Umajjovské dynastie v roce 1031 se Toledo stalo nezávislým taifským královstvím, do kterého se vrátila relativní stabilita, což umožnilo další rozkvět kultury a učenectví. Život se vrátil do prastarého toledského kovo zpracujícího průmyslu, který z Toleda učinil jedno z nejbohatších měst ve Španělsku. Řemeslníci z Toleda se proslavili ostrými noži, krásnými ozdobami a důmyslnými nástroji. Každý ambiciózní bojovník toužil po jejich legendárních mečích, které vyváželi do celého známého světa.

V roce 1029 se v rodině řemeslníků žijící ve vesničce na okraji města narodil mladý muž. Al-Zarkálí, kterému říkali „malý modro-oký“, se vyučil, stejně jako ostatní chlapci v jeho rodině, a stal se výrobcem vědeckých nástrojů. Jeho značný talent upoutal pozornost Sa'ída al-Andalúsího, místního soudce, učitele a autora knihy *Kategorie národů* (*the Book of the Categories of Nations*). V ní Sa'íd živě porovnává intelektuální úspěchy různých zemí, zkoumá jejich učence a vyjadřuje se snad ke všem aspektům vědění. Sa'íd rozděluje lidstvo na dvě skupiny: na ty, kteří k vědě přispěli a na ty, kteří ne. Není překvapením, že kapitola o Andalusii je nejzajímavější a nejdetailnější. *Kategorie národů* byla obecně vlivná kniha, která zůstává důležitým zdrojem informací o historii vědy a doplňuje také al-Nadímovu daleko komplexnější práci, *al-Fihrist*.

Se Sa'ídovou podporou al-Zarkálí vyrobil komplexní nástroje pro astronomické pozorování. Zároveň studoval astronomii a v roce 1062 se přidal ke skupině učenců studujících oblohu. Jeho technické znalosti v kombinaci s nadáním na astronomii přispěly k tomu, že brzy celý projekt vedl. Stal se tak nejinovativnějším a nejgeniálnějším výrobcem astronomických nástrojů v celém islámském světě. Al-Zarkálí navrhl nový „univerzální“ astroláb zvaný al-safíha. Byl tak revoluční, že ho napodobili po celé Evropě, Středním východě, severní Africe až po Indii. Vytvořil i jiné divy. Lidé přicházeli z daleka, aby spatřili jeho mramorové vodní hodiny, které s neslýchanou přesností určovaly čas. Al-Zarkálí studoval v Córdobě, ale vrátil se do Toleda, kde napsal řadu knih, včetně jedné s

názvem *Pravidla (Canones)*, která vysvětlovala, jak používat *Toledské tabulky*. Gerard z Cremony tuto práci přeložil do latiny, aby po staletí ovlivňovala evropskou astronomii. Al-Zarkálí také napsal astronomické pojednání, ve kterém učinil převratné tvrzení, že oběžná dráha Merkuru není kruh, jak se lidé domnívali, ale elipsa. V 16. století Johannes Kepler navázal na Al-Zarkálího vizionářskou práci, aby dokázal, že dráha Marsu je právě elipsa. V roce 1085 Toledo padlo do rukou Alfonse Kastilského a al-Zarkálí město opustil. Křesťanští učenci však převzali jeho myšlenky, a ty se tak šířily Evropou.

15. Astroláb vyrobený v Toledu v roce 1029, kdy bylo město ještě pod muslimskou nadvládou

Stejně jako mnoho dalších Arabů se Al-Zarkálí odstěhoval na jih. Pravděpodobně do Granady nebo jiného andaluského města, které bylo pod muslimskou kontrolou. Mozarabové, kteří zůstali věrní křesťanství po čtyři století islámské vlády a sloužili bohoslužby podle zvyků, které zdělili po Vizigótech, zůstali v Toledu a sledovali, jak noví vládci začali zavádět katolický, latinský rituál, který převzali z Říma. Musela to být zvláštní doba pro lidi, kteří tam žili odedávna. Stejně jako sefardští Židé v Andalusii si v muslimském Španělsku vytvořili vlastní

společnost, která si zachovala náboženství, ale převzala jazyk, oblékání a znaky svých vládců. Vytvořili hybridní komunitu, typickou a závislou na multikulturní povaze místa, kde žili. Na jedné straně toledští Mozarabové pravděpodobně cítili úlevu, že křesťanství zvítězilo a vrátilo se do jejich země, na druhou stranu museli cítit smutek ze ztráty muslimských přátel a kolegů, nemluvě o obavách z budoucnosti pod nadvládou kastilského krále. Toto se ukázalo jako zcela opodstatněné. V průběhu následujících čtyř staletí katolické Španělsko postupně pohltilo mozarabskou kulturu tak, že jim konfiskovali půdu a odmítli je uznat jako zvláštní správní komunitu. Některé izolované pozůstatky této kultury však přežily. V roce 1502 se podařilo shromáždit kopie mozarabské liturgie a v toledské katedrále byla jejich víře zasvěcena kaple, která je tam dodnes.

Mozarabové se ocitli v jedinečném teritoriu mezi dvěma kulturami: byli to křesťané pod muslimskou nadvládou, kteří přijali arabské zvyky, ale mluvili vlastním jazykem a žili podle vlastních zákonů. Je ironií, že dokázali přežít tak úspěšně, a tak dlouho pod vládou jiné víry, ale poté je pronásledovali katolíci. To dost vypovídá jak o mozarabské nezdolnosti, tak o schopnosti středověkého islámu tolerovat jiná náboženství v rámci své sféry vlivu. Podobně to bylo i s Židy – Vizigóti je perzekuovali, pod Umajjovci prosperovali, potom je však katolická inkvizice vyhostila a dokonce vraždila. Bohužel ne všechny vládnoucí muslimské dynastie byly tolerantní. Almohadové a Almorávidé, kteří vládli Iberskému poloostrovu v 11. a 12. století, perzekuovali Židy stejně jako Mozaraby. To je donutilo prchnout na sever do křesťanského Španělska. Avšak mimo počáteční nevráživost ze strany franského kléru, trvalo až do 15. století, než začalo pronásledování Mozarabů a Židů. Zpočátku tyto dvě komunity dále vzkvétaly v Toledu. Jejich lingvistické schopnosti a znalost místních knihoven byly obzvlášť nedocenitelné v oblasti vzdělání.

Jakmile bylo Toledo opět pod křesťanskou nadvládou, katolická církev potřebovala prosadit náboženskou převahu. V 10. století se „černí mniši“ benediktínského řádu rozšířili z opatství Cluny, v Loire, dolů přes Francii a přes pyrenejská údolí severního Španělska. Toledský klér vzešel právě z tohoto řeholního řádu. Benediktýni se usadili v ulicích kolem katedrály a v následujících

desetiletích po znovudobytí se v této "francké čtvrti", jak se jí začalo říkat, shromažďovali nově příchozí – duchovní, učenci, cizinci – aby zde žili, pracovali a sdíleli své myšlenky. Mezi Toledem a Francií díky tomu vznikl intenzivní proud komunikace a cestování, obzvlášť mezi katedrálními školami v Paříži a Chartres.

Toto byla kulturní scéna, ke které se Gerard v polovině 12. století přidal. Přešel by propast starým římským mostem Alántara a poté započal prudký výstup úzkými uličkami k městu. Je snadné si představit, jak Toledo vypadalo, když tam dorazil, protože se téměř nezměnilo. Úzké uličky jsou stále příkré a stinné, obchody stále prodávají závratný výběr nožů a mečů, lesknoucí se čepele pečlivě rozprostřené na sametových polštářích, hlídané hrozivou stráží. Marcipán se stále vyrábí z mandlí pěstovaných v sadech v okolí města – tradice započatá Araby, když do oblasti přivezli cukrové palmy. Gerard by však nepoznal katedrálu moderního Toleda, ta byla postavená až po jeho smrti. Katedrála, ve které pracoval a modlil se, byla ve skutečnosti mešita přestavěná na kostel po znovudobytí města. Stála na stejném místě, kde se nachází současná katedrála. Gerard pravděpodobně dorazil s doporučujícími dopisy a šel do franské čtvrti hledat ubytování a informace o místních učencích. Nyní mohlo skutečně začít jeho hledání Ptolemaiova velkého díla. Jeho první zastávkou byla zřejmě knihovna katedrály, ta ale nejspíše neobsahovala nic zajímavého. Musel hledat dále, v dalších knihovnách Toleda, z nichž mnohé byly ještě z islámské doby. Tyto knihovny byly domovem obrovského bohatství řecko-arabských vědeckých textů, které už začali evropští učenci studovat a překládat do latiny. Sotva si můžeme představit Gerardovo nadšení, když měl konečně *Almagest* před sebou, a jak spěchal, aby se naučil arabsky aby ho mohl přečíst a přeložit. Gerardovi žáci napsali jeho krátkou biografii a do předmluvy připojili jeho překlad Galény *Tegni*. Vysvětlují v ní, že „když viděl množství knih v arabštině o každém tématu, litoval jazykové nevybavenosti latiníků, rozhodl se [Gerard] naučit arabsky aby mohl překládat.“⁶

To nebyl snadný úkol. Arabština je extrémně komplexní jazyk s jinou abecedou, směrem psaní a komplikovaným diakritickým systémem. Naštěstí kolem něj bylo plno Mozarabů, kteří byli ochotní pomoci. Muž jménem Ghalib pomohl Gerardovi s překladem *Almagestu* a zřejmě to byl on, kdo jej zároveň učil arabsky.

Lidé v Toledu mluvili místní variantou iberských románských jazyků, předchůdcem moderní španělštiny. Gerard se nepochybně naučil i tento jazyk, aby se mohl snadno domluvit s Ghalibem a dalšími místními. Židovští učenci, kteří ovládali hebrejštinu, arabštinu a místní románský jazyk, tvořili další důležitý most mezi oběma kulturami. Pomáhali s překlady, a zajišťovali tak kontinuitu mezi arabskou minulostí a křesťanskou současností. Přestože se mnoho muslimských obyvatel Toleda odstěhovalo na jih poté, když v roce 1085 město padlo do rukou Alfonse VI., někteří zůstali a vztahy mezi oběma komunitami byly často blízké. Ve skutečnosti se muslimské rodiny ze severu často spojovaly s křesťany proti nekompromisní islámské dynastii Almorávidů, která se prosazovala v Al-Andalusu.

Jednou z těchto rodin byli Banu Hud, kteří vládli v Zaragoze od roku 1039 do roku 1110. I oni byli horlivými učenci a vytvořili úctyhodnou knihovnu vědeckých textů. Yusuf al-Mutamin ibn Hud, kterého jsme zmínili v předchozí kapitole, vládl Zaragoze mezi lety 1081–1085. Byl významným matematikem, dost možná nejinovativnějším v celém muslimském Španělsku. Napsal podrobnou knihu o geometrii nazvanou *Dokonalost (Perfection)*, která vycházela z textů v jeho knihovně, včetně Euklidových *Základů a Dat*, Apolloniovy *Kóniky* a Archimédova *O kouli a kruhu*. V roce 1110 přišla rodina Banu Hud o Zaragozu ve prospěch Almorávidů. Následně se spojili s křesťanským králem Aragonie Alfonsem I. a přestěhovali se do Rueda de Jalón, poblíž Tarazony, v údolí Ebro. Se svými křesťanskými vládci vycházeli dobře (poslední vládce Banu Hud, Saif al-Dawla, byl hostem na Alfonsově korunovaci), a to i poté, co křesťané v roce 1118 získali Zaragozu od Almorávidů. Michael, tarazonský biskup od roku 1119 do roku 1151, který byl vášnivým sběratelem astronomických textů, vybral rukopisy z knihovny Banu Hud, aby je pro něj Hugo Sanctallensis přeložil. Rueda de Jalón nebyla od Tarazony daleko a Hugo popisuje, jak ‘mezi neskrytějšími kouty knihovny’⁷ našel rukopis komentáře al-Chorasmího *Zije**. Co dalšího našel, je otázkou dohadů, ale vzhledem k osobnímu zájmu Banu Hud o vědu, byla jejich knihovna zcela jistě velkým zdrojem knih pro učence a překladatele 12. století. V roce 1141 byli Banu Hud nuceni směnit své pozemky za dům v katedrální čtvrti Toleda. Pravděpodobně si knihy vzali při stěhování s sebou, a pokud ano, umožnili překladatelům, kteří se

později ve stejné části města usadili, aby se k nim snadno dostali. Také Gerard z Cremony přeložil několik textů o geometrii, z nichž al-Mutamin čerpal v *Dokonalosti (Perfection)*.

Knihovna Banu Hud je důležitá, protože díky Yusufu al-Mutamin ibn Hud, máme jistotu ohledně některých knih, které obsahovala. V Toledu však existovalo mnoho dalších knihoven, o kterých toho víme mnohem méně. Toto město bylo důležitým centrem učenectví v 10. a 11. století, a když ho v roce 1085 ovládli křesťané, přesun moci proběhl poklidně. Přestože většina muslimské elity emigrovala na jih, jejich kultura zůstala zachovaná, knihovny byly chráněné a jednotlivé komunity židovských, arabských, mozarabských a křesťanských učenců spolu dokázaly spolupracovat. To bylo důležité zejména pro následný proces překladu z arabštiny do latiny (často prostřednictvím hebrejštiny nebo románského jazyka). Ve středověku bylo Španělsko mnohojazyčnou společností. Pod muslimskou nadvládou byla arabština jazykem vzdělanosti a vlády, ale románský jazyk se používal v ulicích a na polích,

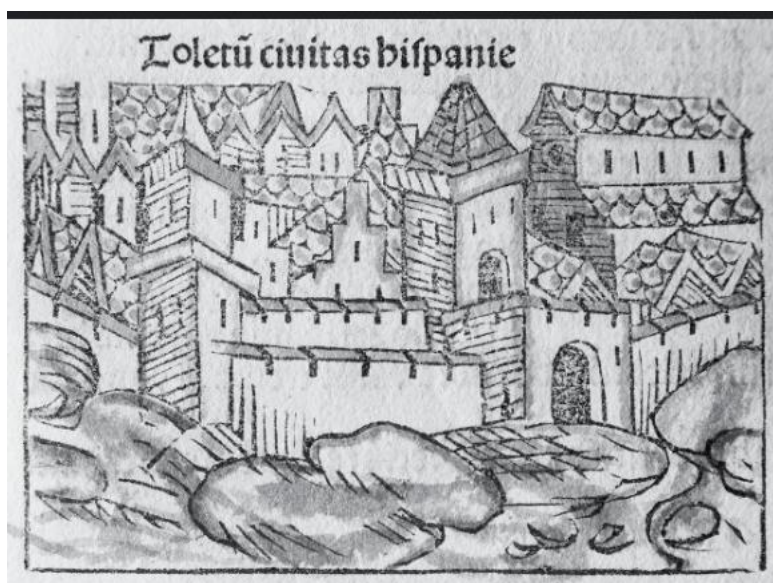
*Kopie tohoto textu ve verzi revidované Maslamou al-Maritim se souřadnicemi upravenými pro Córdoba byla někdy v polovině 11. století přivezena do Zaragozy, kde byly tabulky převedené na místní zeměpisnou šírku.³

smíchaný s několika berberskými dialekty. Latina byla jazykem mozarabské církve a samozřejmě hebrejštiny byla všudypřítomná ve velkých židovských komunitách. Když bylo Toledo znovudobyto křesťany, latina díky katolické církvi získala významnější roli, ale Mozarabové nadále používali arabštinu až do 14. století.

Evropští učenci, kteří přišli do Toleda krátce po znovudobytí byli šokováni bohatstvím vědění, které zde našli. V období středověku, kdy arabská knižní kultura značně převyšovala západní Evropu, Bernard z Chartres, učenec 12. století, byl hrdý na svou sbírku dvaceti čtyř knih, zatímco v roce 1258 se město Bagdád mohlo pyšnit třiceti šesti veřejnými knihovnami a více než stovkou kupců knih. Největší

³ Zde jsem provedla rozdělení textu takto, protože je tak rozdělený i ve VT (ve fyzické kopii knihy).

středověká knihovna v křesťanské Evropě v opatství v Cluny obsahovala pár stovek knih, zatímco královská knihovna Córdoba jich měla 400 000. I když připustíme jisté přehánění a skutečnost, že Arabové stále používali hlavně svitky, které nemohly obsahovat tolik textu (na jeden výtisk kodexu by jich bylo potřeba několik), a že papír se v západní Evropě vyráběl až od 14. století, takže se musel dovážet, což knihy prodražovalo, je srovnání stále šokující. Arabská kultura textu byla nejen mnohem větší, ale také nekonečně bohatší. Rozsah arabských úspěchů v literatuře, historii, geografii, filozofii a samozřejmě i ve vědě vyvolával u latinských učenců úžas a závrať. Bylo co dohánět.

16. Rytina Toleda z 15. století

Historikové se dlouho nemohli shodnout, jak překladatelské hnutí v Toledu fungovalo. Existovala škola překladatelů, kteří spolupracovali? Pokud ano, kde sídlili? Kdo za překlady platil? Kdo vybíral, co se bude překládat, a podle čeho vybíral? Obrovské množství vědeckého materiálu znamenalo, že nebylo možné se náročnému výběru vyhnout. Jako obvykle nám nedostatek důkazů brání v jakýchkoliv definitivních závěrech. Podle jeho následovníků, Gerard z Cremony překládal 'knihy mnoha oborů – vše, co uznal za vhodné.'⁸ Toto naznačuje, že byl zodpovědný za výběr textů, na kterých pracoval, což je zcela možné, vzhledem k jeho schopnostem. Seznam knih, které za svého života přeložil, čítá sedmdesát jedna položek – a postupně se podařilo identifikovat další. Jsou rozdělené do

skupin: dialektika (logika) – tři, geometrie – sedmnáct, astronomie – dvanáct, filozofie – jedenáct, medicína – dvacet čtyři a různé – čtyři. Názvy témat nám napovídají, jak mohl Gerard organizovat svůj překladatelský program – volně vycházejí ze svobodných umění, která byla základem starořeckých osnov, jež arabští učenci přijali jako základ vzdělávacího systému. Sbírký textů byly vytvořené jako výukové materiály pro studenty, a Gerard zřejmě záměrně vyhledával matematické, astronomické a lékařské sbírky, aby je mohl zpřístupnit studentům na západě. Jedna z těchto sbírek se nazývala *Střední sbírka* nebo *Malá astronomie*, protože byla určená ke studiu mezi *Základy* a *Almagestem*.

Jakmile se studenti naučili základy, mohli studovat obor do větší hloubky. Proto potřebovali kompletní verze *Základů* a *Almagestu*, stejně tak další související texty. Podle významného historika 20. století Charlese Homera Haskinse byly do roku 500 n. l. vědecké texty v latinském světě zredukované na stručné výtahy v příručkách a encyklopediích, „napěchované do malých balíčků ... pro dlouhou cestu temným středověkem”.⁹ Gerard a jeho současníci se zdánlivě záměrně pokoušeli rozbalit tyto malé balíčky, aby rozšířili a prohloubili učenectví a oživil tak vzdělání. Encyklopedie a sborníky už nestačily. Museli se vrátit k velikým učebnicím starověku a celé je přeložit. Také to znamenalo přeložit práce arabských učenců, které vysvětlovaly a navazovaly na tyto starobylé texty, mnoho z nichž jsme již na naší cestě potkali: al-Zahrawi, al-Razi, al-Kindi, Banu Musa a al-Chorasmí a řada dalších.

Jedno z rozhodnutí, před kterými překladatelé jako Gerard stáli, bylo, jestli se zaměřit na původní verze starořeckých textů, nebo dát přednost opraveným a vylepšeným arabským verzím, které byly skvěle propojeny s myšlenkami z Persie, Indie a Egypta. Osobní preference jako obvykle hrály klíčovou roli v tom, která díla se zachovala do budoucna a která ne. Gerard se rozhodl pro kombinaci obou, a volně založil svůj výběr textů na *Klasifikaci věd* (*the Classification of Sciences*) velkého filozofa al-Farabiho (872–950), který strávil většinu života v Bagdádu, kde se mu s láskou říkalo Druhý mistr (po Aristotelovi).

Kde Gerard našel všechny tyto rukopisy? Už jsme se podívali do knihovny Banu Hud, ale co další knihovny v Toledu? Je obtížné odhadnout soukromé sbírky,

ale vzkvétající komunita učenců ve městě v průběhu posledního století arabské vlády (985–1085) nepochybně vlastnila kopie nejdůležitějších textů. Sa'íd al-Andalusi hovoří o vědci Abú Uthmánovi Sa'idovi ibn Muhammadovi ibn Baghúnisovi, který pocházel z Toleda, ale před návratem do rodného města studoval v Córdobě, aby se stal správcem na dvoře vládců al-Nun:

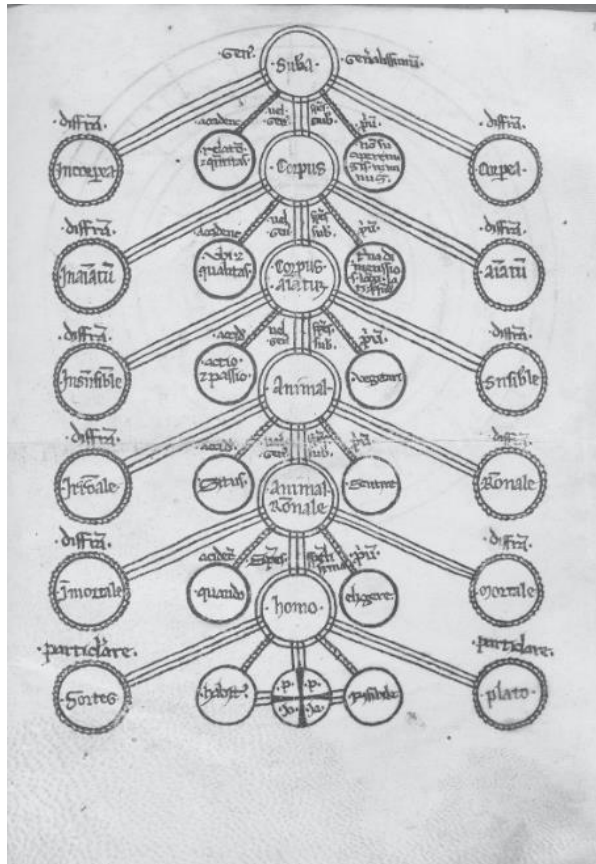
čistě oděný a zbožný muž, který měl v držení velké množství knih o různých oborech filozofie a dalších vědních oborech. Při rozhovoru s ním jsem pochopil, že studoval geometrii a logiku, a že měl v obou oborech detailní znalosti, ale tuto oblast zanedbal, aby mohl věnovat zvláštní pozornost Galénovým knihám, jejichž soukromou sbírku nechal kriticky opravit, a stal se tak autoritou na Galénova díla.¹⁰

Zde je jednoznačný důkaz o Galénových knihách v soukromé sbírce v Toledu. Není vyloučené předpokládat, že ibn Baghúnis měl na svých poličkách i *Základy* a *Almagest*, a že přinejmenším některé z jeho knih – nebo jejich kopie – mohly být ve městě ještě v polovině 12. století, kdy Gerard hledal texty k přeložení. Ve 13. století jistě ještě existovaly arabské sbírky. Učenec Marek z Toleda (1193–1216) tvrdil, že „usilovně hledal v arabských knihovnách další knihu, kterou by přeložil”.¹¹ Marek uměl plyně arabsky a zajímal se především o Galéna. Po studiu medicíny v zahraničí se vrátil do svého rodného města, aby zde našel a přeložil Galénova pojednání, která na Západě dosud nebyla známá, a přispěl tak k rozsáhlému oživení Galénovy tvorby ve 13. století. Marek doplnil mezery zanechané Gerardem, který přeložil devět Galénových děl. Ze čtyřadvaceti lékařských textů, které Gerard přeložil, byl zdaleka nejvýznamnější Avicennův *Kánon*, který je sám o sobě propojením galénské medicíny a nejpopulárnější lékařskou učebnicí středověku. Avicenna (Ibn Sina, 980–1037) byl jedním z největších myslitelů arabského světa ve středověku. Jeho *Kánon*, popisovaný jako „brilantní shrnutí a logická restrukturalizace galénské medicíny“,¹² měl pět svazků, které byly mnohem praktičtější a méně nákladné než rozsáhlý galénský korpus, a stal se hlavním prostředkem pro předávání Galénových myšlenek. Gerard také přeložil několik al-Raziho knih, které byly ve formě sbírky rozšířeny do Evropy.

Později byly vytištěny, stejně jako al-Zahráwího pojednání o chirurgii a lékařských nástrojích, které obsahuje krásně zpracované ilustrace a schémata.

Doposud jsme se zabývali tím, kde mohli překladatelé najít knihy v křesťanském Španělsku, existují ale důkazy, že učenci hledali i na jihu, kde stále vládli muslimové. Zdroj z počátku 12. století popisuje andaluského dozorčího trhu, který prosazoval nařízení, které znělo: „Lidé nesmí prodávat vědecké práce ani Židům, ani křesťanům”,¹³ protože ti je poté překládali a připisovali vlastním učencům. Tato událost ukazuje, že zájem křesťanů o arabskou vědu natolik vzrostl a rozšířil se, že se muslimští představitelé začali obávat, že se jejich kulturní dědictví ztratí za hranicemi na severu, což se ukázalo jako opodstatněné. Nevíme, nakolik bylo toto omezení prodeje rozšířené či úspěšné, ale muselo být náročnější texty získat.

Je však těžké říct nakolik to ovlivnilo Gerardovu práci. Jistě byl schopný získávat texty i přes omezení andaluských dozorců trhu. Rozsah jeho úspěchů nám napovídá o jeho osobnosti. Gerard z Cremony musel být velice odvážný a odhodlaný muž. Každý, kdo se vydá do neznáma za jedinou knihou, kdo je ochotný urazit tisíce kilometrů, naučit se nejméně jeden cizí jazyk, strávit zbytek života v cizí zemi a snažit se neúnavně rozšiřovat své znalosti, musí mít poměrně specifické povahové rysy. Musí být neohrožený, cílevědomý, pečlivý, vynikající. Všechny tyto vlastnosti přispěly k tomu, že „se do západní Evropy z rukou Gerarda z Cremony dostalo více arabské vědy než z jiných zdrojů”.¹⁴ Pokud lze věřit jednomu popisu Gerardovy přednášky v Toledu, můžeme k tomuto výčtu přidat ještě to, že byl arogantní a domýšlivý. Byl si jasně vědom významu své práce a důležitosti pozice jako hlavního prostředníka přenosu vědění z arabského světa do Evropy. Jak píše autoři jeho smuteční řeči, „až do konce života předával latinskému světu (svému milovanému dědici) všechny knihy, které považoval za nejhodnotnější, a to v mnoha oborech, tak věrně a srozumitelně, jak jen mohl.”¹⁵

17. Diagram z rukopisu obsahujícího překlad al-Zarkáliho *Pravidel (Canones)* od Gerarda z Cremony

Otázka, kdo platil za Gerardovy překlady, je sporná, ale fakt, že byl kanovníkem katedrály, dělá z arcibiskupa Jana z Toleda (1152–1166) pravděpodobného kandidáta. Je možné, že Gerard pracoval v katedrále, ale s natolik nenáročnými klerickými povinnostmi, že mohl věnovat většinu svého času překladu. Je samozřejmě také možné, že byl majetný a mohl se financovat sám. Podle jeho žáků Gerard „utíkal před chválou a prázdnou okázalostí tohoto světa“ a byl „nepřítelem tělesných tužeb“.¹⁶ Nebyl lehkomyšlný, spíše to byl člověk, který se plně soustředil na svou práci a neměl v životě místo pro přepych. Z množství překladů, které vypracoval, je jistě zřejmé, že většinu času strávil za psacím stolem.

Gerard se vydal do Toleda, aby našel *Almagest*, ale s Ptolemaiovým velkým dílem se nedostal daleko, když si uvědomil, že se nejprve musí vypořádat s Euklidem. Jak jsme viděli, *Základy* byly stěžejním dílem astronomie a „jako takové je těžké příliš zdůraznit důležitost překladů kompletního díla do latiny, které byly vytvořeny v první polovině 12. století.“¹⁷ V roce 1100 byly ze *Základů* v latině k

dispozici pouze úryvky knih 1–4, které v 5. století přeložil Boethius, a to téměř bez důkazů a schémat. Do roku 1175 vzniklo šest nových verzí kompletního textu; křesťanská Evropa si uvědomila význam Euklidových teorií a latinští učenci tvrdě pracovali na jejich pochopení a šíření.

Gerardova latinská verze *Základů* byla druhá ze tří překladů z arabštiny ve 12. století. Prvním byl překlad Adelarda z Bathu, který se stal základem třetí verze, kterou vytvořili Herman Korutanský a Robert z Kettonu. Zdá se, že Gerard použil především verzi Ishaq/Thabit a některé části Hajjajova překladu. To může znamenat, že měl před sebou dvě arabské verze, ale stejně tak mohl opsat text, který byl spojením obou. Jak jsme mohli vidět v předchozí kapitole, kombinace obou textů existovaly v nesčetných verzích bezprostředně po jejich původním vytvoření v 9. století. Protože se zakládal hlavně na Ishaq/Thabit verzi, Gerardův text je nejbližší řeckému originálu, a dokonce obsahuje řecká slova. Zahrnul také všechny Euklidovy důkazy – důležitý rozdíl od ostatních verzí, který usnadnil porozumění Euklidovy práce. Gerardova obvyklá metoda spočívala v doslovném překladu, kdy každé slovo překládal zvlášť, a nesnažil se přenést celkový smysl textu – metoda běžná mezi překladateli v Toledu v polovině 12. století. Je zajímavé, že Gerardův překlad *Základů* byl o něco vlivnější než Hermanův, ale oba byly zcela zastíněny Adelardovou verzí, která byla mnohem rozšířenější a dochovala se v mnohem více rukopisech, ačkoli není jasné proč. Stala se základem revidovaného textu, který vytvořil významný italský matematik 13. století Campanus z Novary a který byl poprvé vytištěn v Benátkách v roce 1482.

Překladatelský komentář

V této kapitole se nejprve pokusím vymezit žánr *The Map of Knowledge* a zaměřím se na specifika autorského stylu Violet Mollerové. Na základě tohoto teoretického rozboru se budu věnovat celkové překladatelské strategii, kde vysvětlím, z čeho jsem při překladatelském procesu vycházela. Následně na konkrétních příkladech z úryvku popíšu konkrétní postupy a řešení. Zvlášť pak zmíním kulturně/historicky/nábožensky specifické prvky, protože tyto jsou velmi významnou složkou *The Map of Knowledge*.

1.4 Žánr *The Map of Knowledge*

Správné pochopení žánru je klíčové pro zvolení správné překladatelské strategie a proto se nejprve budu věnovat jeho analýze jako výchozímu bodu pro vytvoření celkové překladatelské strategie.

Na první pohled by se mohlo zdát, že *The Map of Knowledge* jasně patří do populárně naučné literatury. Na přebalu knihy dokonce stojí “nonfiction”. Jenže po bližším zkoumání je zřejmé, že se jedná o jakýsi žánrový hybrid. V *The Map of Knowledge* se mísí prvky jak prvky populárně naučné literatury, tak nonfikce a také narativní historie. Hybridnosti tohoto specifického narativu, tedy popularizaci historie se věnuje Jana Hoffmannová ve svém příspěvku *Popularizace historie jako specifický typ narativu (na příkladu časopisu „Historická červená knihovna“)*, kde mapuje historické a současné názory teoretiků. Podle Hoffmannové hybridnost spočívá v neustálé snaze zjistit, do jakého diskurzu tyto žánry spadají, ať už odborného, publicistického nebo do krásné literatury (Hoffmannová, 2020). Hoffmanová jasně ukazuje, že v této oblasti literatury existuje prostor pro interpretaci a analýzu, což se stalo inspirací pro tuto práci.

Pro jasnou demonstraci nejednoznačnosti žánru v následujících podkapitolách prezentuji definice jednotlivých kategorií, jejichž prvky se v *The Map of Knowledge* objevují a naopak popíši v čem žánrově neodpovídají. Jako první se budu zabírat populárně naučnou literaturou, poté přejdu k nonfikci a nakonec ještě zvlášť uvedu žánr narativní historie.

3.1.1 Populárně naučná literatura

Žánr populárně naučný je sám o sobě subtypem v rámci odborné literatury. Pro populárně naučnou literaturu je typické zjednodušení odborného tématu za účelem přiblížení problematiky laické veřejnosti. Zaměření na čtenáře je významné i z překladatelského hlediska, jelikož je zde úkolem překladatele předat obsah VT, tak, aby byl stejně přístupný v CT jako v originále. Autoři dosahují přístupnosti hlavně díky patřičně upravenému registru oproti odborné literatuře, která je příznačná akademickým jazykem a terminologií. Také se na rozdíl od čisté odborné literatury čtenář neseťká s takovým množstvím popisů. Například Krčmová

vysvětluje problém statickosti popisu, který je zde často řešen jeho dynamizací formou děje (Krčmová et al., 1997, s.72). Tento problém *The Map of Knowledge* řeší pomocí skutečně dynamického vyjadřování, Mollerová se vyhýbá strohým popisům a dává čtenáři prostor uvažovat nad pravděpodobnou historií společně s ní. Převod dynamičnosti byl jedním z bodů, kterým byla věnovaná pozornost při překladu úryvku.

Jelikož je populárně naučná literatura určená ne odborníkům, případně „amatérům v příslušném oboru“ jak je nazývá Mistrík (1975), tak se knihy většinou soustřeďují na jedno téma nebo tematiku. U *The Map of Knowledge* sice lze identifikovat ústřední téma jako „jakým způsobem se uchovávalo antické vědění v průběhu staletí“, avšak Mollerová se v knize věnuje mnoha dalším tématům jako například kulturní historii jednotlivých měst, významu arabských učenců v západním vzdělanectví a vlivu náboženství a etnicity.

Mistrík mluví také o strukturovanosti odborné literatury, což platí i o populárně naučném žánru. Texty mají výrazné horizontální členění, díky kterému se čtenář dokáže snáze a rychleji orientovat v textu. Standartně se dělí na tři hlavní části: úvod, jádro a závěr (Mistrík, 1975, s. 61). Na rozdíl od vědeckých textů, popularizační texty dávají větší důraz na rámcové části (rozsah úvodu a závěru) (s. 62). *The Map of Knowledge* toto kritérium do jisté míry splňuje, jednak předmluvou, ve které Mollerová představuje čtenáři, jak se vůbec k danému tématu knihy dostala, jednak relativně dlouhou závěrečnou kapitolou, ve které autorka končí cestu staletími, kterou víceméně vymezila pro tuto publikaci. Většinu knihy však věnuje samotnému „jádro“, tedy vlastnímu sledování cesty Euklidovy, Galénovy a Ptolemaiovy práce napříč časem.

Mistrík (1975, s. 65) i Krčmová (Krčmová et al., 1997, s. 162) používají termín „beletrizovaný naučný text“, který je v případě *The Map of Knowledge* velmi vhodný obzvláště co se týče modifikace slohového postupu, který ještě zmíním v rámci *Konkrétních postupů a řešení*. Beletrizace jako taková text činí zajímavějším a díky ní se stává čtivým.

Krčmová mluví o beletrizaci formy zpracování populárně naučného stylu, kde je „charakteristické omezení terminologie na nezbytnou míru, větší šíře

vyjádření a doplňování textu vedlejšími informacemi (např. zapojením vyprávění do textu)” (Krčmová et al., 1997, s. 162). Co se týče terminologie je *The Map of Knowledge* nadstandartní oproti populárně naučné literatuře. Mollerová zachází v šíři informací do daleko větší hloubky, než je u populárně naučného stylu obvyklé. Jen v překládaném úryvku se objevuje přes 25 jmen osob a na 15 názvů knih a spisů, nemluvě o množství míst a kulturně specifických prvcích.

Mimo zmíněné prvky je pro populárně naučnou literaturu běžné a přínosné, když jsou předávané informace doprovázené vizuálně, například grafy, fotografiemi nebo tabulkami (You a Ying, 2023). *The Map of Knowledge* v není výjimkou a hlavním zdrojem ilustrací jsou černobílé fotografie přímo v textu a jako bonus kniha obsahuje sekci barevných fotografií s popisky.

Nyní se přesunu k žánru nonfikce, který přestože je populárně naučné literatuře dost podobný, liší se důrazem na estetickou formu.

3.1.2 Nonfikce neboli literatura faktu

Dva základní principy literatury faktu podle Miroslava Ivanova jsou a) důležitost a potřeba autenticity a b) důležitost a potřeba svědků (pamětníků) (Ivanov, Einhorn, 1990, s. 55). Mollerová tento požadavek naplňuje osobním přístupem, který je v *The Map of Knowledge* patrný. V rámcových částech zmiňuje své vlastní zkušenosti při studiu a výzkumu:

I studied Classics and history throughout my time at school and university, but at no point was I taught about the influence of the medieval Arab world, or indeed any other external civilization, on European culture. The narrative for the history of science seemed to say, ‘There were the Greeks, and then the Romans, and then there was the Renaissance,’ glibly skipping over the millennium in between. I knew from my medieval-history courses that there wasn’t much scientific knowledge in Western Europe in this period, and I began to wonder what had happened to the books on mathematics, astronomy and medicine from the ancient world. How did they survive?

Who recopied and translated them? Where were the safe havens that ensured their preservation?⁴

Svým postupem při hledání odpovědi na tyto otázky si Mollerová vytváří se čtenáři vztah a zároveň podporuje svou důvěryhodnost důsledným uváděním zdrojů.

Miroslav Ivanov v rozhovoru s Jaroslavem Šedivým říká, že vidí rozdíl mezi literaturou faktu a populárně vědeckou literaturou „v míře uměleckosti, literaturě populárně vědecké nezáleží na estetickému účinu, literaturě faktu ano“ (Šedivý, 2018, s. 52). Domnívám se, že *The Map of Knowledge* se nachází právě někde mezi těmito žánry, a to proto, že Mollerová zřejmě dává stejný důraz jak na informativní stránku knihy, tak na její celkovou estetickou formu a efekt. Takto by se mohla řadit mezi autory tzv. „kreativní nonfikce“. Johana Kotišová ve svém článku „Jak psát vědu“ píše o tomto termínu, který se dnes používá pro mezižánrové způsoby psaní hlavně v humanitních a sociálních vědách. „Jako žánr akademického psaní kreativní nonfikce kombinuje výzkumné poznatky s imaginativním narativem“ (Kotíšová, 2019). K této definici má *The Map of Knowledge* asi nejbližší z ostatních žánrů, které zde popisují, vyjma faktu, že se jedná konkrétně o historickou tematiku. Tímto detailem v sobě zahrnuje i následující žánr narativní historie.

3.1.3 Narativní historie

The Map of Knowledge je dále specifikovatelná svou tematikou, tj. historií. Mollerová předává fakta čtivou formou. Většinou se drží ověřených informací a využívá právě narativu neboli vyprávění. Tomuto relativně novému způsobu psaní o historii (mimo fikci) se věnuje Jan Horský ve své knize *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, kde říká, že „[...] vyprávění samo má vysvětlující sílu, a to proto, že konstruuje souvislost jevů“ (Horský, 2009, s. 79). Jedná se zde tedy o nástroj k lepšímu pochopení historických událostí a souvislostí, což je obzvláště důležité v případě knih, jako je *The Map of Knowledge*, které se snaží obsáhnout dlouhé časové úseky. Horský dále píše o vztahu mezi vyprávěním a vysvětlením, ve spojení

⁴ *The Map of Knowledge*, předmluva

s nímž zmiňuje teorii „narativního vysvětlení“ na příkladě práce Jörna Rüsen. Rüsen podle Horského „soudí, že historická věda [...], chce také vysvětlovat, proč po jedné situaci následovala jiná [...]“ (Horský, 2009, s. 81). Mollerová ve své knize uvádí do souvislosti události, které ovlivnily uchování nejen vědění zmíněných tří učenců, ale historii knihoven a do jisté míry i překladatelství, bez kterých by šíření informací nebylo dost dobře možné.

Hayden White popisuje postup historika, který nejprve na základě zjištěných dějinných faktů vytvoří vyprávění, které události věrně zobrazí a poté opustí vyprávěcí způsob, aby oslovil čtenáře přímo a vyjádřil svůj informovaný názor a rozvedl, co jeho příběh vypovídá o povaze daného období, místa, činitelů a procesů (White, 1984, s. 3). V případě *The Map of Knowledge* se toto projevuje kdykoliv Mollerová vytváří domněnky nebo pravděpodobné scénáře při snaze rekonstruovat cestu Galénových, Ptolemaiových a Euklidových textů napříč historií:

It would not be unreasonable to suggest that *The Elements* and *The Almagest* might well also have been on ibn Baghunish's shelves, and that at least some of his books – or copies of them – could have still been in the city in the mid twelfth century when Gerard was on the lookout for texts to translate.⁵

Spekulace mohou být důvodem ke zpochybnění věrohodnosti autora a jedním z důvodů proč popularizační žánry často nejsou brány seriózně, ačkoliv jsou čím dál častěji důkladně propracované a opírají se o rozsáhlou sekundární literaturu. Například *Hedvábné stezky: Nová historie světa* od Petera Frankopana.

Hybridnost žánrů se projevuje i jistou hybridností autorského stylu. V knihách, které obsahují větší množství někdy nesourodých žánrů, se čtenáři setkávají se styly psaní, které se zcela neřídí jednoznačnými pravidly. Je to právě často kombinace stylů a postupů při psaní díky čemu jsou předkládané informace stravitelnější a dokonce poutavější.

V následující části se zaměřím na specifika autorského stylu Violet Mollerové.

⁵ *The Map of Knowledge*, kapitola 5, TOLEDO (s. 147, není součástí překládaného úryvku)

1.5 Autorský styl

Autorský styl Mollerové budu v této podkapitole analyzovat pouze v rozsahu knihy *The Map of Knowledge*. Přestože se nejedná o její první literární počín, je to poprvé, kdy píše sama. V předchozích letech publikovala ve spolupráci s Claire Cock-Starkey (*Bodleianalia*, 2016) a Clivem Hurstem (*The Curious World of Dickens*, 2012). V této kapitole si kladu za cíl identifikovat specifika jednotlivých kategorií, jejichž řešení se věnuji v komentáři. Při analýze vycházím z doporučení Petera Newmarka ohledně hodnocení jazykového projevu autora (Newmark, 1988, s. 186). Nejprve představím slovní zásobu a vyjadřování autorky společně s příklady a poté krátce popíši strukturu *The Map of Knowledge*.

V knize celkově převládají formální výrazy a akademické vyjadřování. Zřejmě za účelem přiblížení se širšímu okruhu čtenářů autorka kombinuje tento přístup s uvolněností, kterou lze vidět na konverzačním tónu, kterým historická fakta prokládá. Využívá také autorský plurál, kterým udržuje se čtenářem kontakt. Podle Grygové se takto zdůrazňuje autorova přítomnost v textu (Grygová 2010, s. 151), což můžeme pozorovat v příkladu 1.

Příklad č. 1:

We can imagine him arriving by boat in Alexandria [...] ⁶

As we peer back through the centuries to early medieval Baghdad [...] ⁷

Mollerová má tendence psát dlouhými větami, obzvláště v popisných pasážích je patrná nominálnost VJ.

Příklad č. 2:

The city declined in the decades that followed, becoming a breeding ground for rebellion and discontent, at the mercy of local warlords, riven by internal strife and subjected to endless sieges. ⁸

⁶ Kapitola 2, Alexandria (s. 51)

⁷ Kapitola 3, Baghdad (s. 65)

⁸ Kapitola 5, Toledo (s. 137)

Svým členěním je *The Map of Knowledge* zcela účelně zpřehledněná pro neodborné čtenáře. Kniha je rozdělená do devíti kapitol, z nichž každá kromě poslední začíná jedním či dvěma citáty relevantními k danému tématu. Například kapitola pátá, *Toledo*, ze které je překládaný úryvek, je uvedena takto: “In the Arab schools of Cordova and Toledo, were gathered, and carefully preserved for us, the dying embers of Greek learning.” – Ahmed ibn Mohammed al-Makkari, *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain*. Téměř každá kapitola *The Map of Knowledge* obsahuje krátké evokativní vyprávění. Zde je příklad opět z kapitoly *Toledo*:

SOMETIME IN THE middle of the twelfth century, a young man arrives at the gates of Toledo. He stands on the edge of the Tagus gorge before crossing the bridge into the city. Far below him, the icy river churns its relentless course through the rocks as he gazes across at the city on its granite hilltop. His name is Gerard, and he is especially interested in astronomy. Having learned everything he could from his teachers back in Italy, Gerard has travelled hundreds of miles across land and sea from his home in Cremona in search of knowledge. He has been told that, here in the city of Toledo, Spain, he will be able to study the discoveries of Arabs. If he is really lucky, he might find a copy of the greatest astronomical book ever written: The Almagest. Gerard is tired and dusty from many days on the road, but at last, his long journey is at an end; he has arrived in Toledo. Looking across at the dark tangle of narrow streets, he shivers with anticipation. What treasures await him? As he stands on the threshold of a new chapter in his life, Christian Europe is poised on the brink of a new chapter in intellectual development. Gerard's work in Toledo will make the city the most important centre for the transmission of scientific knowledge between the Muslim and Christian worlds. More than any other individual, Gerard of Cremona is responsible for bringing the great ideas of ancient Greece and medieval Islam to Western Europe.

Mollerová těmito a dalšími prvky umožňuje neodbornému čtenáři, aby se postupně „vpravil“ do atmosféry jednotlivých měst a období. Postupuje chronologicky od roku 500 n.l. až po začátek 16. století. Čtenáři důsledně vymezuje čas i prostor, ve kterém se v každé kapitole pohybuje.

Na základě celé této teoretické analýzy se nyní přesouvám k celkové překladatelské strategii a konkrétním postupům a řešením.

1.6 Celková překladatelská strategie

Přestože jedním z cílů této práce je konkretizace žánru *The Map of Knowledge*, tak ve své podstatě všechny jednotlivé subtypy patří do naučné literatury. Jinými slovy bylo při překladu úryvku nutné přihlížet i k náležitostem nadřazeného odborného stylu, obzvlášť co se týče terminologie.

Co se týče výchozího a cílového čtenáře, nabízí se otázka, jestli je mezi nimi nějaký rozdíl a jak to případně ovlivní přístup k řešení jednotlivých případů. V obou případech *The Map of Knowledge* předpokládá určitou minimální znalost téma, jelikož autorka se zde nesnaží o pokrytí povrchních informací, částečně se jedná o interpretaci historie. Dosud lze brát výchozího i cílového čtenáře jako jednu osobu, přinejmenším co se týče obsahové stránky a požadavků na předchozí znalosti. Potenciální rozdíl nastává na úrovni stylistiky mezi VJ a CJ. Grygová se těmto rozdílům částečně věnuje v kapitole 5.2 *Překladu a překládání*, kde píše o práci Jozefa Mistříka při sledování vývoje vědeckého stylu českého jazyka (Grygová et al., 2010). Ačkoliv se v současné době v populárně vědeckém stylu v češtině projevují stále silnější tendence k beletrizaci a prvky hovorovosti jsou čím dál běžnější, angličtina je dosud napřed. Čeští čtenáři těchto žánrů jsou zvyklí očekávat vyšší úroveň formality a posuzují serióznost předkládaných informací podle registru.

Mistrík (1975, s. 58) rozděluje styl vědecko-naučný a populárně-naučný. Zde se jedná o ten druhý případ, a proto bylo k překladu přistupováno takto. Pro určení celkové strategie bylo třeba identifikovat všeobecné rysy, které jsou pro populárně naučný styl typické a z nich dále směřovat ke konkrétním případům v *The Map of Knowledge*, který jak už bylo řečeno, ne vždy zapadá do žánru či stylu. Tyto rysy zahrnují důsledné používání vědecké terminologie a propracovanou větnou skladbu. Pro češtinu je v tomto stylu typický sklon k neosobnímu vyjadřování a také pasivum (Knittlová a Rochovanská, 1977). Při pohledu na VT je zřejmé, že oba tyto prvky by působily zastarale a hlavně by v důsledku zcela

ignorovaly autorský styl Violet Mollerové. Zatímco neosobní vyjadřování autora z textu jakoby odstraňuje, autorský plurál, který Mollerová ve VT často používá, ji pro čtenáře zviditelňuje.

1.7 Konkrétní postupy a řešení

V této podkapitole zmíním několik konkrétních případů, které jsem musela řešit při překladu úryvku.

Slohový postup *The Map of Knowledge* je typický svou značnou modifikací standartních slohových postupů. Objevuje se zde postup popisný v kombinaci s vyprávěcím, zejména však slohový postup výkladový, jak ho popisuje Krčmová; autor se jím snaží o „zachycení vnitřních souvislostí sdělovaných faktů“ (Krčmová et al., 1997, s. 67). S tím souvisí i převedení autorského stylu, který se vymyká typickému populárně naučnému textu dlouhými větami, které jsou však za účelem srozumitelnosti pro laického čtenáře na několika místech v CT rozděleny.

Příklad č. 3:

VT: Attack from across the river would be suicidal – getting down the precipitous cliff face would be hard enough; crossing the fast-flowing water and then climbing up the other side, ready to fight, would be impossible.

CT: Útok přes řeku by byl sebevražda. Jen dostat se dolů ze srázu by bylo dost obtížné; překonat navíc prudkou řeku a pak vylézt na druhou stranu, připraveni k boji, by bylo nemožné.

Jak bylo zmíněno v kapitole 3 *Žánr*, fotografie, grafy a podobné vizuální prvky často doprovázejí informace ve VT, aby kniha udržela čtenářovu pozornost a lépe vysvětlila fakta, která se snaží předat. Při překladu je tedy nutné tyto prvky zachovat a někdy i provést technický zásah, pokud je jejich součástí VJ. U překládaného úryvku se jednalo o překlad popisků fotografií a úpravu velikosti písma v poměru ke zbytku textu. Totéž se týkalo i poznámek pod čarou, které v knize značí hvězdička (asterisk). Zvláštní případ tu představují odkazy na

bibliografii, které jsou jak ve fyzické, tak v elektronické verzi *The Map of Knowledge* označené číselně v pravém horním indexu.⁹

Součástí specifičnosti žánru i stylu *The Map of Knowledge* je expresivita, která se projevuje jak používáním metafor, tak již zmíněným vyprávěním. Jak píše You a Ying ve svém článku „These elements may be challenging to fully retain in translation, as they may be less effective or engaging in the target language“ (You a Ying, 2023, s. 106). Na následujícím příkladu lze vidět, jak se v CJ mohou expresivní prvky VJ ztratit nebo jsou převedeny z nominální formy typické pro angličtinu na formu verbální.

Příklad č. 4:

VT: the heart's desire of every ambitious warrior

CT: Každý ambiciózní bojovník toužil [po jejich legendárních mečích]

V úryvku se často objevují názvy knih, které Mollerová buďto sama přeložila do anglického jazyka (většinou z arabštiny) anebo názvy v latině, které nemají žádný oficiální překlad do českého jazyka. Zde jsem problém řešila přeložením do CJ, ale zároveň jsem ponechala originál v závorce.

Příklad č. 5:

Kategorie národů (the Book of the Categories of Nations)

Pravidla (Canones)

Dokonalost (Perfection)

Protože Mollerová v *The Map of Knowledge* sleduje konkrétní linii dějin, ve které se snaží vysledovat cestu skutečně antických děl, musí nutně v některých místech vytvářet domněnky a interpretace. Činí tak samozřejmě na základě faktů, ovšem s vědomím, že se jedná pouze o informované dohady. Překlad řešil převod jak

⁹ V příloze i ve vlastním překladu úryvku jsou tyto čísla zachována pouze graficky.

kondicionálu, tak nejrůznějších forem, kterými autorka VT čtenáři zdůrazňovala skutečnost, že má před sebou pouhý dohad. Tato opatrnost je příznačná spíše pro vědecký styl, kde se „předpoklady a výroky neprezentují přímo [...] s pomocí modálně zabarvených vět [...]“ (Knittlová, 2000, s. 142). Jak jsem zmínila u autorského stylu, Mollerová používá i formální vyjadřování, typické pro vědecký styl. Tuto opatrnost zřejmě dluží svému akademickému založení.

Příklad č. 6:

VT: Gerard **would have reached** Marseilles in just a few days, and **IF he had disembarked** there, he **would have found** a thriving intellectual scene. **Had he decided** to stay for a while and study, **IT IS QUITE POSSIBLE** he would have met an astronomer called Raymond, who was there in 1140, creating a set of astronomical tables for the local area. This is, of course, **ALL CONJECTURE, BUT WELL WITHIN THE REALMS OF POSSIBILITY.**

CT: Gerard **by** se do Marseille dostal už za pár dní, a **POKUD** se tam **SKUTEČNĚ** vylodil, objevil zde živou intelektuální scénu. **JESTLI** se rozhodl načas zůstat a studovat, je zcela **možné**, že se setkal s astronomem jménem Raymond, který tu roce 1140 vytvářel astronomické tabulky pro místní oblast. To všechno jsou samozřejmě **JEN DOMNĚNKY**, ale zcela **V MEZÍCH PRAVDĚPODOBNOTI.**

Zvláštní kategorií, které jsem se při překladatelském procesu věnovala, jsou kulturně/historicky/nábožensky specifické prvky. Těm se nyní budu věnovat ve zvláštní podkapitole.

1.8 Kulturně/historicky/nábožensky specifické prvky

Ačkoliv je *The Map of Knowledge* kniha o historii, nelze zde zanedbat roli, kterou v ní hrají kultury a náboženství. Zvláštní důraz je kladen na vliv islámského světa při šíření vědění ve středověku. Mollerová ilustruje různé střety nejen kultur, ale zároveň i náboženství, primárně křesťanství a islám, ale také judaismus. Jak píše

Peter Newmark ve své učebnici *A Textbook of Translation* „First, your ultimate consideration should be recognition of the cultural achievements referred to in the SL text, and respect for all foreign countries and their cultures“ (Newmark, 1988, s.96). Tyto aspekty jsou pro *The Map of Knowledge* klíčové, a proto jsem jim při překladu věnovala zvláštní pozornost.

Příkladem kulturně náboženského problému, který se v úryvku často opakoval bylo řešení psaní velkých a malých písmen ve slově žid/Žid. Podle Internetové jazykové příručky¹⁰ se malé „ž“ píše, pokud se jedná o příslušníka náboženského vyznání a velké „Ž“ se píše, pokud jde o příslušníka národa. U *The Map of Knowledge* však nastává problém s identifikací jednotlivých případů kvůli různým historickým obdobím a geografickým oblastem. Příručka dále říká, že „i žid, který se zřekl víry, je stále Žid“, ačkoliv v současnosti se předpokládá, že židem se může stát kdokoliv nezávisle na národnosti, u překladu *The Map of Knowledge* jako textu o dávné historii se předpokládalo, že každý žid byl Židem, tudíž bylo všude zvoleno velké písmeno.

Vzhledem k velkému množství arabských jmen bylo třeba zvážit jak již existující překlady, tak možnosti přepisu. V tomto ohledu se překlad řídil pravidly a doporučeními z článku *Arabská osobní a zeměpisná jména v české slovní zásobě*, který mimo jiné zmiňuje zde obzvlášť relevantní fakt a to skutečnost, že

Arabská osobní jména přicházejí do našeho prostředí většinou přes světové jazyky, jako je angličtina, francouzština, ruština, již tedy upravena (transliterována, transkribována). Při přenosu arabských jmen do češtiny prostřednictvím světových jazyků je však třeba brát v úvahu rozdílnost fonetiky těchto jazyků ve srovnání s češtinou, stejně jako musíme uvažovat o možnostech toho kterého jazyka k transkripci arabských hlásek. (Müllerová a Müller, 1980)

Právě proto bylo v případě jmen bez zavedených protějšků využito tabulky z článku s navrhovaným přepisem s ohledem na VJ.

¹⁰ Internetová jazyková příručka [online] (2008–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 20. 6. 2024. <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

Závěr

Cílem této práce bylo přeložit úryvek z knihy *The The Map of Knowledge, How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities*, opatřit ho překladatelským komentářem a zanalyzovat žánr knihy.

V první kapitole jsem krátce představila autorku Violet Mollerovou, její tvorbu a také knihu samotnou co se týče obsahu.

Druhou kapitolu jsem věnovala vlastnímu překladu úryvku zvolené kapitoly knihy. Při překladatelském procesu jsem kladla důraz na převedení terminologie, kulturních a náboženských prvků a také na autorský styl s ohledem na rozdíly mezi výchozím a cílovým čtenářem a úzus žánru.

Ve třetí kapitole jsem nabídla překladatelský komentář, ve kterém jsem identifikovala jednotlivé žánry a žánrové subtypy, které se v knize prolínají. Analýzou jsem ukázala, že se skutečně jedná se o hybridizaci žánrů, které se navzájem ovlivňují. Nejprve jsem identifikovala populárně naučnou literaturu s pomocí teorie Jozefa Mistríka (1975) a Marie Krčmové et al. (1997). Na ni jsem navázala žánrem nonfikce, který představuje Miroslav Ivanov (1990) a nakonec jsem na pozadí knihy Jana Horského (2009) popsala specifický žánr narativní historie. Jednotlivé žánry jsem porovnávala s *The Map of Knowledge* a předvedla na příkladech.

V neposlední řadě jsem se zaměřila na specifika autorského stylu Mollerové (pouze v rozsahu *The Map of Knowledge*) a to na úrovni jak lexikální, tak co se týče větné struktury a celkové kompozice textu.

Na základě teoretického rozboru jsem poté popsala svou celkovou překladatelskou strategii a konkrétní postupy využití v úryvku. Mimo jiné jsem řešila otázku převodu vyjádření domněnky, informovaného odhadu, názvů bez zavedeného protějšku, a tak dále.

Summary

The objective of this thesis was to translate an excerpt from *The Map of Knowledge, How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities* in order to provide a translator's commentary as well as to analyse the genre of the book.

In the first chapter I briefly introduced the author, Violet Moller, her work, and the book itself in terms of content.

I devoted the second chapter to the translation of the chosen excerpt of the book. In the translation process, I prioritized the transfer of terminology, cultural and religious elements, and also paid attention to the author's style, considering the differences between the source and target readers and the genre conventions.

In Chapter Three, I provided a translation commentary in which I identified the various genres and genre subtypes that are evident throughout the book. Through analysis, I have shown that this is indeed a hybridization of genres that influence each other. Firstly, I identified popular science literature using the theories of Jozef Mistrík (1975) and Maria Krčmová et al. (1997). Secondly, I followed this up with the genre of nonfiction, introduced by Miroslav Ivanov (1990), and thirdly I described the specific genre of narrative history which was considered in conjunction with Jan Horský (2009). I compared the different genres with *The Map of Knowledge* and illustrated them with examples.

Finally, I have focused on the specifics of Moller's authorial style (only in *The Map of Knowledge*), both at the lexical level and in terms of sentence structure and the overall composition of the text.

On the basis of the theoretical analysis, I then described my general translation strategy and the various methods I employed in the excerpt. The general strategy begins with a description of the general starting point, which is the target reader. Subsequently, specific methods and solutions are elucidated with illustrative examples from the translated excerpt, accompanied by a rationale. These included, for example, the modification of stylistic conventions (Krčmová et al., 1997), the transfer of the author's writing style and the question of visual content. A further point to be considered is the extent to which the translation process was informed by cultural, historical and religious considerations.

Bibliografie

Primární literatura

1. MOLLER, Violet, 2020. *The Map of Knowledge, How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities*. Picador. s.141-157. ISBN 978-I-5098-2962-0.

Sekundární literatura

2. HOFFMANNOVÁ, J. Popularizace historie v časopise „Historická červená knihovna“: přenos žánrových stereotypů mezi odlišnými diskurzy. In: KOŁODZIEJ, A., ŚLAWSKA, M., URSULENKO, A., TYSZKOWSKA-KASPRZAK, E., eds. *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych /4./*. Wrocław: ATUT, 2020, s. 81-89. ISBN 978-83-7977-519-4.
3. HORSKÝ, Jan, 2009. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*. Svazek 46. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0124-9.
4. IVANOV, Miroslav a EINHORN, Jan, 1990. *Nepravděpodobné příběhy, aneb, Jak jsem dělal literaturu faktu*. Hradec Králové: Kruh. ISBN 8070313005.
5. KNITTLOVÁ, Dagmar a ROCHOVANSKÁ, Ida, 1977. *Funkční styly v angličtině a češtině*. I. díl. Olomouc: Rektorát Univerzity Palackého.
6. KNITTLOVÁ, Dagmar, 2000. *K teorii a praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-0143-6.
7. KNITTLOVÁ, Dagmar; GRYGOVÁ, Bronislava a ZEHNALOVÁ, Jitka, 2010. *Překlad a překládání*. Monografie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 9788024424286.
8. KOTIŠOVÁ, Johana, 2019. Jak psát vědu? Online. *A2*. Roč. 2019, č. 9. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2019/9/jak-psat-vedu>. [cit. 2024-04-22].

9. KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva; ČECHOVÁ, Marie a CHLOUPEK, Jan, 1997. *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV. ISBN 8085866218.
10. MISTRÍK, Jozef, 1975. *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN (Váz.).
11. MOLLER, Violet, 2024. Violet Moller: Bio. Online. In: Violet Moller. Dostupné z: <https://violetmoller.com/#bio>. [cit. 2024-04-22].
12. MOLLER, Violet. *The Map of Knowledge: How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities*, 2019. Online. In: GoodReads. Dostupné z: <https://www.goodreads.com/book/show/41563262-the-map-of-knowledge>. [cit. 2024-04-22].
13. MÜLLEROVÁ, Eva a MÜLLER, Zdeněk, 1980. Arabská osobní a zeměpisná jména v české slovní zásobě. *Naše řeč*. Roč. 63, č. 5. ISSN 0027-8203.
14. NEWMARK, Peter, 1988. *A textbook of translation*. Hemel Hempstead: Prentice-Hall International. ISBN 0139125930.
15. ŠEDIVÝ, Jaroslav, 2018. Jak jsem se od Miroslava Ivanova dozvěděl, co je literatura faktu. In: HALADA, Jan. *Žánry a průniky literatury faktu*. Praha: Univerzita Karlova: Karolinum, s. 52. ISBN 978-80-246-4128-7.
16. WHITE, Hayden, 1984. The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory. *History and Theory*. Vol. 23, no. 1, s. 1-33.
17. YOU, Chen a YING, Guo, 2023. A Research on the Characteristics and Translation Strategies of Popular Science English. *Lecture Notes on Language and Literature*. Vol. 6, no. 14. ISSN 2523-5869.

Anotace/Annotation

Autor: Anna Škopíková

Katedra: Katedra anglistiky a amerikanistiky FF UPOL

Název bakalářské práce: Komentovaný překlad úryvku z knihy *The Map of Knowledge* se zaměřením na žánr

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Molnár, Ph.D.

Počet stran: 29

Počet znaků: 57 576

Počet titulů použité literatury: 17

Počet příloh: 1

Klíčová slova v ČJ: Violet Moller, komentovaný překlad, hybridizace žánrů, historie

Jazyk práce: čeština

Abstrakt: Cílem této práce je přeložit úryvek z knihy *The Map of Knowledge, How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities* a z kapitoly páté *Toledo*, vypracovat k němu překladatelský komentář a provést analýzu žánru knihy. V komentáři se kromě celkové strategie budu zabývat expresivitou VT versus CT, případnými rozdíly mezi cílovými čtenáři a řešením převodu kulturních prvků, arabských jmen a podobně.

Author: Anna Škopíková

Department: Department of English and American Studies, FF UP

Title: A Commented Translation of an excerpt from the book *The Map of Knowledge* focusing on the genre

Supervisor: Mgr. Ondřej Molnár, Ph.D.

Number of pages: 29

Number of characters: 57 576

Number of works cited: 17

Number of attachments: 1

Key words: Violet Moller, commented translation, hybridization of genres, history

Language: Czech

Abstract: The objective of this thesis is to translate an excerpt from *The Map of Knowledge, How Classical Ideas Were Lost and Found: A History in Seven Cities*, and from chapter five of *Toledo*, and to provide it with a translation commentary as well as an analysis of the book's genre. In the commentary, in addition to the overall strategy, I will address the transfer of expressiveness between ST and TT, possible differences of target readers, and deal with the rendering of cultural elements, Arabic names, and so on.

Příloha (Výchozí text)

Gerard was born in 1114, and he probably spent at least the first twenty years of his life in northern Italy, before setting off on his quest for *The Almagest*. Let's imagine he took the northerly route, setting off from Genoa on one of the many merchant ships that tacked along the coast of northern Italy to southern France, docking in the ports of Antibes, Frejus and Hyeres. In the Middle Ages, travel by boat was the fastest and least uncomfortable form of transport; between April and November, the Mediterranean would have teemed with ships taking passengers and commodities from port to port, always staying close to the coast, where possible. Gerard would have reached Marseilles in just a few days, and if he had disembarked there, he would have found a thriving intellectual scene. Had he decided to stay for a while and study, it is quite possible he would have met an astronomer called Raymond, who was there in 1140, creating a set of astronomical tables for the local area. This is, of course, all conjecture, but well within the realms of possibility. It also provides an answer to the question of why Gerard of Cremona went to look for *The Almagest* in Toledo, and how he knew it would be there. There were various intellectual connections between Toledo and Marseilles - the most important being that Raymond's *Tables* were based on *the Toledan Tables*, created in the previous century by the astronomer al-Zarqali using none other than al-Khwarizmi's *Zij*. If young Gerard spent time in Marseilles, scholars there would have told him about the incredible discoveries of Arabic science, its brilliant scholars and their groundbreaking books. And, if he was not already headed there, they would have certainly pointed him in the direction of Toledo.

Standing on the edge of the Tagus gorge, Gerard would have immediately understood why the founders of Toledo chose the site. The city sits on top of a steep hill, surrounded on three sides by the sinuous river, which flows through a steep ravine, making it supremely defensible. Attack from across the river would be suicidal - getting down the precipitous cliff face would be hard enough; crossing the fast-flowing water and then climbing up the other side, ready to fight, would be impossible. As the Roman historian Livy put it, '*urbs parva, sed loco munita*' - 'a small city, but fortified by its location'. Toledo flourished under the Romans as Toletum; the local steel-working industry, famous for its high-quality alloy metal that was extraordinarily hard, supplied the imperial army with swords, and the town grew wealthy. When the Visigoths came to power in Spain, they made Toledo their capital, the nucleus of their political, religious and cultural power, light at the centre of the peninsula. Visigothic learning flourished there in the seventh century as several ecclesiastical writers and at least two libraries made it their home.

This period of supremacy ended abruptly in 712, when the Arabs invaded from the south and established Cordoba as their capital. Toledo, which they called Tulaytulah, remained under Muslim control for several centuries, ruled by local families with varying degrees of autonomy from the Umayyads. As a strategic frontier town, near the border with the Christians of northern Spain, it lay at the very edge of the Arab world. The city declined in the decades that followed, becoming a breeding ground for rebellion and discontent, at the mercy of local warlords, riven by internal strife and subjected to endless sieges. But, after the fall of the Umayyad dynasty in 1031, Toledo became an independent taifa state, and relative stability returned, enabling culture and scholarship to flourish. Vibrancy returned to Toledo's ancient metalworking industry, making the city one of the wealthiest in Spain. Toledan craftsmen were famous for their razor-edged knives, beautiful ornaments and ingenious tools, but most of all for the legendary swords they exported all over the known world, the heart's desire of every ambitious warrior.

In 1029, a young man had been born into an artisan family who lived in a small village on the edge of the city. Al-Zarqali, 'the little blue-eyed one', trained,

like the other boys in his family, as a scientific instrument maker, and his considerable talents brought him to the attention of Sa'id al-Andalusi, a local judge, teacher and author of *the Book of the Categories of Nations*. In it, Sa'id gives us a lively comparison of the intellectual achievements of various countries, surveying their scholars and contributions to almost every aspect of knowledge. He divides the people of the world into two classes: those who have contributed to science and those who haven't. Unsurprisingly, the chapter on Andalusia is the most interesting and most detailed, but in general it was an influential book and it remains an important source of information on the history of science, complementing al-Nadim's much more comprehensive work, *The Fihrist*.

Under Sa'id's patronage, al-Zarqali made complex instruments for astronomical observations. At the same time, he studied astronomy, and, in 1062, he joined the group of scholars observing the heavens. His technical expertise, combined with his flair for astronomy, meant that he was soon put in charge of the whole project. The most innovative and brilliant producer of astronomical instruments in all of Islam al-Zarqali's design for a new 'universal' astrolabe, called a saphaea, was so revolutionary that it was copied all over Europe, the Middle East, North Africa and even as far away as India. He also created other marvels - people came from far and wide to see his marble water clocks, which told the time with unheard-of accuracy. Al-Zarqali studied in Cordoba, but returned to Toledo, where he wrote several books including one called *The Canones* (rules) that explained how to use *the Toledan Tables*. Gerard of Cremona translated this work into Latin and it went on to influence European astronomy for centuries. Al-Zarqali also wrote an astronomical treatise in which he made the groundbreaking claim that Mercury's orbit was elliptical, not circular as was commonly thought. In the sixteenth century, Johannes Kepler drew on al-Zarqali's visionary work to prove that the orbit of Mars was also elliptical. Toledo fell to Alfonso of Castile in 1085, and al-Zarqali left the

city, but his ideas were taken up by Christian scholars and thus shared throughout Europe.

15. An astrolabe made in Toledo in 1029 when the city was still under Muslim rule

Al-Zarqali moved south, possibly to Granada or another Andalusian city still under Muslim control, as did many of his fellow Arabs. The Mozarabs, who had remained faithful to Christianity throughout four centuries of Islamic rule, worshipping according to rites they had inherited from the Visigoths, stayed behind and watched as the new rulers began to impose the Catholic, Latin ritual, derived from Rome. It must have been a strange time for this long-established people. Like Andalusia's Sephardi Jews, they had created their own society within Muslim Spain, maintaining their religious beliefs, but adopting the language, dress and characteristics of their overlords - a hybrid community emblematic of and dependent on the multicultural nature of the place in which they lived. On the one hand, Toledo's Mozarabs probably felt some relief that Christianity had triumphed and returned to their lands; on the other, there must have been sadness at the loss of Muslim friends and colleagues, and concern about what the future held under the Castilian king. This was entirely justified: over the next four hundred years,

Catholic Spain gradually absorbed Mozarabic culture by confiscating their lands and refusing to recognize them as a separate legal community. Some isolated vestiges did survive. In 1502, copies of the Mozarabic liturgy were collected together, and a chapel in Toledo Cathedral was dedicated to their faith - it is still there.

The Mozarabs occupied a unique territory between two cultures: Christians under Muslim rule, who embraced Arab customs, but still spoke their own language and lived by their own laws. It is ironic that they managed to survive so successfully and for so long under a rival faith, but were then persecuted by Catholicism, a different form of their own religion. This says as much about Mozarabic tenacity as it does about medieval Islam's capacity to accommodate alternative religions within its own sphere of influence. It was a similar story with the Jews - persecuted by the Visigoths, they thrived under the Umayyads, then were exiled and murdered by the Catholic Inquisition. But not all the ruling Muslim dynasties were tolerant. The Almohads and the Almoravids, who ruled large parts of the Iberian Peninsula in the eleventh and twelfth centuries, persecuted Jews and Mozarabs alike, causing many of them to flee north, to Christian Spain. But, apart from some initial hostility from the Frankish clergy, it was not until much later, in the fifteenth century, that the victimization of the Mozarabs and the Jews began. At first, these two communities continued to flourish in Toledo, especially in the scholarly sphere, where their linguistic skills and knowledge of local libraries were invaluable.

With Toledo once again under Christian rule, the Catholic Church needed to establish its religious dominance. In the tenth century, the Black Monks of the Order of St Benedict had spread from the Abbey of Cluny, in the Loire, down through France and across the Pyrenean valleys of northern Spain. And it was from this monastic order that Toledo's clergy now came. The Benedictines settled in the streets around the cathedral, and, in the decades following the reconquest, the 'Frankish quarter', as it became known, was where newcomers - clerics, scholars, foreigners - gathered to live, work and share their ideas. As a result, a busy line of communication and travel opened up between Toledo and France, and especially the cathedral schools of Paris and Chartres.

This was the cultural scene into which Gerard launched himself in the mid twelfth century. He would have crossed the gorge over the old Roman Alcantara Bridge and then begun the steep climb up the narrow alleyways into the city. It is easy to imagine the Toledo he found himself in, because it has changed very little since. The narrow alleyways are still steep and shaded, the shops still sell a dizzying array of knives and swords, the glittering blades neatly fanned out on velvet cushions, guarded by fearsome suits of armour. Marzipan is still made from almonds grown in the orchards that surround the city - a tradition begun by the Arabs when they introduced sugar palms to the region. But Gerard would not recognize the cathedral in modern Toledo; it was built after his death. The cathedral in which he worked and worshipped was, in fact, a mosque, converted into a church after the Christian reconquest of the city, and on the same site as the current cathedral. Gerard probably arrived with letters of introduction, and would have gone to the Frankish quarter to find somewhere to stay and make enquiries about local scholars. His search for Ptolemy's great masterpiece could now begin in earnest. His first port of call could well have been the cathedral library, but it probably did not contain much of interest to him. He would have had to look further afield, to other libraries in Toledo, many of which had survived from Islamic times. These collections were home to a huge wealth of Graeco-Arabic scientific texts, which European scholars had already started to study and translate into Latin. We can only imagine Gerard's excitement when he finally found himself sitting at a desk with *The Almagest* in front of him, and the hurry he must have been in to learn Arabic so that he could understand and then translate it. Gerard's students wrote a short biography of him and included it in the Preface to the translation he made of Galen's *Tegni*. In it, they explained that 'seeing the abundance of books in Arabic on every subject, and regretting the poverty of the Latins in these things, he [Gerard] learned the Arabic language in order to be able to translate.'⁶

This was no small task. Arabic is an extremely complex language with a different alphabet and direction of writing, and an intricate system of diacritics, but there were plenty of Mozarabs around to help. A man called Ghalib assisted Gerard with his translation of *The Almagest* - he probably taught him Arabic at the same

time. Toledans spoke a local variant of the Iberian Romance languages, the precursors of modern Spanish. Gerard would have doubtless learned this as well, so that he could communicate easily with Ghalib and other local people. Jewish scholars, trilingual in Hebrew, Arabic and the local Romance language, formed another important bridge between the two cultures, helping with translation and providing continuity between the Arab past and the Christian present. Though many Muslim Toledans had moved south when the city fell to Alfonso VI in 1085, some remained, and relations between the two communities were often close.

One such family was the Banu Hud, who ruled the city of Zaragoza from 1039 to 1110. Keen scholars in their own right, they built up an impressive library of scientific texts. Yusuf al-Mutamin ibn Hud, who was mentioned in the previous chapter and who ruled Zaragoza from 1081 to 1085, was a notable mathematician - probably the most innovative in the whole of Muslim Spain. He wrote a comprehensive book on geometry, called *The Perfection*, that was based on texts in his library, including Euclid's *Elements* and *Data*, Apollonius' *Conics*, and Archimedes' *On the Sphere and the Circle*. In 1110, the Banu Hud family lost Zaragoza to the Almoravids. As a result, they allied themselves with Alfonso I, the Christian King of Aragon, and moved to Rueda de Jalón, near Tarazona, in the Ebro Valley. They were on good terms with their Christian overlords (the last Banu Hud ruler, Saif al-Dawla, was a guest at Alfonso's coronation), even after the Christians took Zaragoza for themselves from the Almoravids, in 1118. Michael, Bishop of Tarazona from 1119 to 1151, an avid collector of astronomical texts, chose manuscripts from the Banu Hud library for Hugo Sanctallensis to translate for him. Rueda de Jalón was not far from Tarazona, and Hugo describes finding the manuscript of a commentary on al-Khwarizmi's *Zij** there, 'among the more secret depths of the library'.⁷ What else he found is a matter of speculation, but given the Banu Huds' personal interest in science, their library was almost certainly a major source of books for the scholars and translators of the twelfth century. In 1141, the family were forced to exchange their lands for a house in the cathedral quarter of Toledo. Presumably, they brought their books with them when they moved, and, if so, put them in easy reach of the translators who later made the same part of the city

their home. Indeed, Gerard of Cremona translated several texts on geometry that al-Mutamin had drawn on in *The Perfection*.

The Banu Hud library is important because, thanks to Yusuf al-Mutamin ibn Hud, we can be certain about some of the books it contained, but there were already many other libraries in Toledo about which we know much less. The city was an important centre of learning during the tenth and eleventh centuries, and when the Christians took over in 1085, the transfer of power was peaceful. As a result, even though the majority of the Muslim elite emigrated south, their culture was preserved, libraries were protected and the various communities of Jewish, Arab, Mozarabic and Christian scholars were able to work together. This was especially important for the programme of translation from Arabic to Latin (often via Hebrew or Romance) that followed. In the early Middle Ages, Spain was a multilingual society. Under Muslim rule, Arabic was the language of education and government, but Romance was spoken on the streets and in the fields,

*A copy of this text, in the version revised by Maslama al-Mariti, with the coordinates adapted to Córdoba, was brought to Zaragoza sometime in the mid eleventh century, where the tables were recomputed to the local latitude.

intermingled with various Berber dialects. Latin was the language of the Mozarabic Church, and of course Hebrew was ever-present in the large Jewish communities. When Toledo was reconquered by the Christians, Latin, the language of the Catholic Church, took on an increasingly important role, but the Mozarabs continued to use Arabic until well into the fourteenth century.

The European scholars who came to Toledo soon after the reconquest were staggered by the wealth of knowledge they found there. In the medieval period, Arabic book culture positively dwarfed that of Western Europe; the twelfth-century scholar Bernard of Chartres was proud of the twenty-four books he owned, but, in 1258, the city of Baghdad boasted thirty-six public libraries and over a hundred book merchants. The largest medieval library in Christian Europe, at the Abbey of Cluny, contained a few hundred books, while the royal library of Cordoba had 400,000. Even if we allow for exaggeration and the fact that the Arabs still mainly used scrolls, which could not contain as much text (several would be needed for

one copy of a codex), and that paper was not produced in Western Europe until the fourteenth century, so it had to be imported, making books more expensive, the comparison is still shocking. Arab textual culture was not only much larger, it was also infinitely richer. The scale of Arab accomplishment in literature, history, geography, philosophy and, of course, science left Latin scholars dazzled, giddy with awe. There was a lot of catching up to do.

16. A fifteenth-century engraving of Toledo

Historians have argued long and hard over how the translation movement in Toledo functioned. Was there a school of translators working together? If so, -where were they based? Who paid for the translations? Who chose what was translated, and how did they choose? The huge quantity of scientific material on offer meant that selection was a difficult yet unavoidable process. As usual, lack of evidence holds us back from making definite claims. According to his followers, Gerard of Cremona translated 'books of many subjects - whatever he esteemed as the most choice.'⁸ This implies that he was responsible for choosing the texts he worked on, which is totally plausible, given his expertise. A list of the books he translated during his lifetime numbers seventy-one - and others have been identified since. They are divided into groups: dialectic (logic) - three; geometry - seventeen; astronomy - twelve; philosophy eleven; medicine - twenty-four; and

miscellaneous - four. The subject headings give us a clue as to how Gerard might have been organizing his translation programme - they are loosely based on the liberal arts that underpinned the ancient Greek curriculum adopted by Arab scholars as the basis for their education system. Collections of texts were compiled to use as teaching materials for students, and Gerard seems to have deliberately sought out collections in mathematics, astronomy and medicine so he could make them available to students in the West. One such collection was called *the Middle Collection* or *Little Astronomy* because it was designed to be studied between *The Elements* and *The Almagest*.

Once students had mastered the basics, they could move on and study their subject in greater depth. For this, they needed the full versions of *The Elements* and *The Almagest*, and other related works. By AD 500, scientific texts in the Latin world had been reduced to brief extracts in handbooks and encyclopaedias, 'condensed into small packages ... for the long journey through the Dark Ages,' as the great twentieth-century historian Charles Homer Haskins put it.⁹ Gerard and his peers seemed to be deliberately trying to unwrap those small packages in order to broaden and deepen scholarship and thus revitalize education. The encyclopaedias and the digests were no longer enough. They had to go back to the great textbooks of antiquity and translate them in full. It also meant translating the works of Arabic scholars that explained and built upon those ancient texts, many of whom we have already met on our journey: al-Zahrawi, al-Razi, al-Kindi, the Banu Musa and al-Khwarizmi, among others.

One of the dilemmas facing translators like Gerard was whether to focus on the full versions of ancient Greek texts, or prioritize the corrected, improved Arabic versions, brilliantly synthesized with ideas from Persia, India and Egypt. As ever, personal choice played a vital role in which works were handed down to posterity, and which were not. Gerard went for a combination of the two, and loosely based his selection of texts on *The Classification of the Sciences* by the great philosopher al-Farabi (872- 950), who had spent most of his life in Baghdad, where he was known affectionately as the Second Master (to Aristotle's First).

Where would Gerard have found all these manuscripts? We have already looked into the Banu Hud library, but what about the others in Toledo? It is difficult to assess private collections, but the thriving community of scholars in the city during the last century of Arab rule (985-1085) would have doubtless owned copies of the most important texts. Sa'id al-Andalusi talks about the scientist Abu Uthman Sa'id ibn Muhammad ibn Baghunish, who was from Toledo, but had studied in Cordoba before returning to his home city to become an administrator at the court of the al-Nun rulers:

a cleanly dressed and pious man, who had in his possession great books on the various branches of philosophy and other fields of knowledge. I came to realize by talking with him that he had studied geometry and logic and that he had precise knowledge of both fields, but he neglected this area to give special attention to the books of Galen, of which he had a private collection that he had critically corrected, thus becoming an authority on the works of Galen.¹⁰

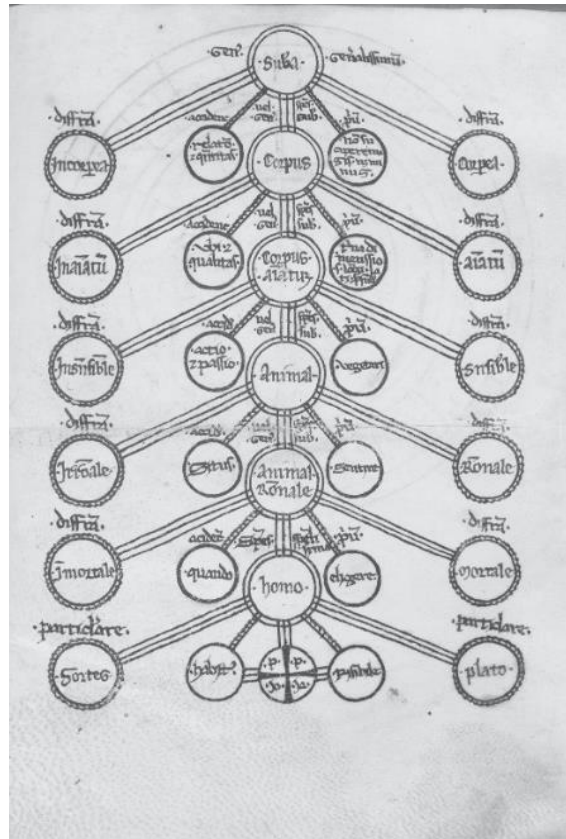
Here is a rare, first-hand piece of evidence of Galenic books in a private collection in Toledo. It would not be unreasonable to suggest that *The Elements* and *The Almagest* might well also have been on ibn Baghunish's shelves, and that at least some of his books - or copies of them - could have still been in the city in the mid twelfth century when Gerard was on the lookout for texts to translate. There were certainly still Arabic collections in the thirteenth century. The scholar Mark of Toledo (fl.1193-1216) claimed that he 'studiously sought another book to translate in the libraries of the Arabs'.¹¹ Mark was fluent in Arabic, and his particular area of interest was Galen, and, having studied medicine abroad, he returned to his home town to find and translate Galenic treatises that were not yet known in the West, contributing to a widespread revival of Galen's work in the thirteenth century. Mark filled in the gaps left by Gerard, who had translated nine works by Galen. Of the twenty-four medical texts Gerard translated, by far the most significant was Avicenna's *Canon*, itself a synthesis of Galenic medicine, and the most popular medical textbook in the Middle Ages. Avicenna (Ibn Sina, 980-1037) was one of the greatest thinkers of the medieval Arabic world. Described as 'a brilliant summary and logical restructuring of Galenic medicine,'¹² his *Canon* was a

manageable five-volume affair, much more practical and affordable than the sprawling Galenic corpus, and it became the primary channel for the transmission of Galen's ideas. Gerard also translated several of al-Razi's books, which were transmitted to Europe as a collection and later printed, as was al-Zahrawi's treatise on surgery and instruments, complete with beautifully copied illustrations and diagrams.

So far, we have looked at where translators might have found books in Christian Spain, but there is evidence that scholars were also looking in the south, where the Muslims were still in power. An early-twelfth-century source describes an Andalusian market supervisor enforcing an order that proclaimed, 'Men should not sell scientific works to the Jews or the Christians',¹³ because they were apparently translating them and then attributing them to their own scholars. This episode reveals that Christian interest in Arabic science had become so pronounced and acquisitive that the Muslim authorities had begun to fear that their cultural inheritance would slip away over the border to the north, a fear that turned out to be prescient. We do not know how widespread or successful this policy of restricting sales was, but it must have made getting hold of texts more difficult.

It is hard to say, though, how much of an effect this had on Gerard's project. He was certainly able to acquire texts, no matter the prohibitions of Andalusian market supervisors. The scale of what he achieved tells us something about his personality. Gerard of Cremona must have been an extremely bold, determined man. Anyone who sets off into the unknown in search of a single book, who is prepared to travel thousands of miles, to learn at least one entirely new language and spend the rest of his life in a strange country, relentlessly seeking to broaden his knowledge, must have had a fairly specific set of personal characteristics. Intrepid, driven, diligent, brilliant - these qualities contributed to the fact that, 'more of Arabic science in general passed into Western Europe at the hands of Gerard of Cremona than in any other way.'¹⁴ If we believe one account of a lecture Gerard gave in Toledo, we can add arrogant and pompous to the list. He was clearly aware of the significance of the job he had undertaken, and the importance of his position as a major conduit for the transfer of knowledge from the Arab world to the

European. As the writers of his eulogy put it, 'to the end of his life, he continued to transmit to the Latin world (as if to his own beloved heir) whatever books he thought finest, in many subjects, as accurately and as plainly as he could.'¹⁵

17. Diagram from a manuscript containing Gerard of Cremona's translation of al-Zarqali's *Canones*

As to the question of who paid for Gerard's translations - we can only guess, but the fact that he was a canon of the cathedral makes Archbishop John of Toledo (1152- 1166) a likely candidate. Gerard could have been on the cathedral payroll, but with such light clerical duties that he was free to devote the majority of his time to translation. It is, of course, also possible that he was wealthy in his own right, and able to fund himself. According to his pupils, Gerard 'fled fawning praises and the empty pomp of this world,' and was 'an enemy to the desires of the flesh.'¹⁶ Frivolous he was not, rather someone who was entirely focused on his work and had no use for the fine things in life. It is certainly clear from the sheer number of translations he produced that he must have spent most of his time at his desk.

Gerard went to Toledo to find *The Almagest*, but he would not have got very far with Ptolemy's great work before realizing that he needed to get to grips with Euclid first. As we have seen, *The Elements* was the stepping stone to astronomy and, 'As such it is difficult to over-emphasize the importance of the translations of the complete work into Latin which were made in the first half of the twelfth century.'¹⁷ In 1100, all that was available of *The Elements* in Latin were fragments of Books 1-4, translated by Boethius in the fifth century, with hardly any proofs or diagrams. By 1175, there were six new versions of the complete text; Christian Europe had woken up to the importance of Euclid's theories and Latin scholars were working hard to comprehend and transmit them.

Gerard's Latin edition of *The Elements* was the second of three translations from Arabic in the twelfth century. The first was by Adelard of Bath, and it formed the basis of the third version, produced by Herman of Carinthia and Robert of Ketton. Gerard seems mainly to have used the Ishaq/Thabit version, with certain parts of Hajjaj's translation. This might mean that he had two Arabic versions in front of him, but equally he might have been copying a text that was already an amalgam of the two; as we saw in the previous chapter, combinations of the two texts had existed in a myriad different versions since immediately after their original creation, in the ninth century. Because it was primarily based on the Ishaq/Thabit version, Gerard's text is closest to the original Greek and even features some Greek words. He also included all Euclid's proofs in full - an important departure from other versions and one that made it easier to understand what Euclid had written. Gerard's usual method was to make a literal translation, with each word translated individually, rather than trying to convey the general sense of the text - a method common to the circle of translators in mid-twelfth-century Toledo. Interestingly, Gerard's *Elements* was slightly more influential than Herman's, but both were completely overshadowed by Adelard's version, which was far more widely disseminated and has survived in many more manuscripts although the reasons for this are unclear. It formed the basis of the revised text produced by the great thirteenth-century Italian mathematician Campanus of Novara, which was the first version to be printed, in Venice, in 1482.

